

تشخیص دیابت چشمی با استفاده از شبکه‌های عصبی کانولوشنال عمیق

علی کارساز^۱، دانشیار^۱، صبورا محمدیان روشن^۲، کارشناسی ارشد^۲

۱- گروه مهندسی پزشکی و برق، موسسه آموزش عالی خراسان، مشهد، ایران، karsaz@khorasan.ac.ir

۲- گروه مهندسی پزشکی، موسسه آموزش عالی خراسان، مشهد، ایران، sa.m.roshan@khorasan.ac.ir

چکیده: دیابت چشمی به عنوان یکی از عوارض مهم دیابت، باعث آسیب به شبکه چشم بیمار شده و تشخیص دیر هنگام آن حتی می‌تواند موجب نابینایی گردد. برخی از روش‌های دسته‌بندی مبتنی بر یادگیری ماشین بر اساس استخراج داده‌های تصاویر شبکه به صورت دستی بوده و توسط متخصصین پردازش تصویر صورت می‌پذیرد. در سال‌های اخیر روشی جدید برای تشخیص و طبقه‌بندی تصاویر شبکه چشم بدون نیاز به استخراج ویژگی‌های آن به صورت دستی مبتنی بر شبکه‌های عصبی کانولوشنال (CNN) ارائه شده است. در زمینه تشخیص و تصویربرداری پزشکی، به علت کمبود داده‌های طبقه‌بندی شده و زمان‌بر بودن فرآیند آموزش تا یک همگرایی مناسب، آموزش یک شبکه CNN از ابتدا دشوار بوده بنابراین یک روش متداول برای آموزش شبکه‌های CNN در حوزه پزشکی، بر اساس تنظیم مجدد شبکه‌های از پیش آموزش یافته، می‌باشد. برای این منظور در این مقاله، شبکه از پیش آموزش داده شده گوگل‌نت (GoogLeNet) به عنوان یکی از قوی‌ترین شبکه‌های عصبی کانولوشنال بر روی تصاویر شبکه چشم بانک اطلاعات چشم پزشکی کگل (Kaggle Database) جهت تشخیص رتینوپاتی دیابتی اعمال می‌شود. همچنین جهت ارزیابی کلینیکی ساختار پیشنهادی، شبکه آموزش دیده جهت تشخیص دیابت چشمی بر روی ۱۰۱ تصویر شبکه از کلینیک تخصصی چشم پزشکی نوید دیدگان با موفقیت اعمال گردید.

واژه‌های کلیدی: دیابت شبکه، شبکه‌های عصبی کانولوشنال، شبکه گوگل‌نت، بانک اطلاعات چشم پزشکی کگل.

Deep Convolutional Neural Networks for Diabetic Retinopathy Screening

Ali Karsaz, Associate Professor¹, Saboora Mohammadian, M.Sc.²

1- Electrical and Bioelectric Engineering Department, Khorasan Institute of Higher Education, Mashhad, Iran, karsaz@khorasan.ac.ir

2- Bioelectric Engineering Department, Khorasan Institute of Higher Education, Mashhad, Iran, sa.m.roshan@khorasan.ac.ir

Abstract: Diabetic Retinopathy (DR) is one of the major complications of Diabetes, which is the injury to the retina of the diabetic patient and causes blindness if not diagnosed in early stages. Various machine learning classification and clustering approaches have been studied in literature with the purpose of improving the accuracy of the screening methods. Some of machine learning classification and clustering approaches are based on manually feature extraction of fundus images by image processing experts. In recent years, a new approach for image classification and diagnosis without using any manual feature extraction is proposed based on convolutional neural network (CNN). In medical imaging and diagnosis, training a deep CNN from scratch is difficult because it requires a large amount of labeled training data and the training procedure is a time consuming task to ensure proper convergence. Therefore, a very common method to train CNNs for medical diagnosis is fine-tuning a pre-trained CNN. In this paper, the pre-trained GoogleNet as a powerful CNN is employed on the Kaggle database for DR diagnosis from retinal images. To assess the efficacy of the clinical results, the proposed CNN algorithm is performed to diagnose DR from the images that are gathered from the the Navid-Didegan ophthalmology clinic.

Keywords: Diabetic retinopathy; Convolutional neural network (CNN), GoogleNet, Kaggle retinopathy database.

نام نویسنده مسئول: علی کارساز

نشانی نویسنده مسئول: : ایران - مشهد - موسسه آموزش عالی خراسان - گروه مهندسی پزشکی و برق.

۱- مقدمه

دیابت چشمی یا رتینوپاتی دیابتی^۱ (*DR*) یکی از علل اصلی نابینایی افراد بزرگسال در سنین بین ۲۰ تا ۷۴ سالگی به شمار می‌رود. این بیماری زمانی اتفاق می‌افتد که بیماری دیابت باعث تخریب رگ‌های خونی در شبکه چشم بیمار شده باشد. رتینوپاتی دیابتی تا زمانی که به مرحله خطرناکی نرسیده بدون علامت است بنابراین تشخیص این بیماری در مراحل اولیه نقش اساسی در درمان آن دارد [۲، ۱]. پیش‌بینی‌ها از افزایش تعداد مبتلایان به بیماری *DR*، از ۱۲۶/۶ میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ تا ۱۹۱ میلیون نفر در سال ۲۰۳۰ حکایت دارد. هم‌چنین در بازه زمانی مذکور تعداد افراد مبتلا به *DR* که در معرض نابینایی قرار دارند از ۳۷/۳ میلیون نفر به ۵۶/۳ میلیون نفر خواهند رسید [۴، ۳]. تشخیص رتینوپاتی دیابتی توسط متخصص و با استفاده از عکس‌های فوندوس^۲ (عکس‌های شبکه) صورت می‌گیرد. عکس‌های فوندوس شامل اطلاعات مفیدی از جمله وجود یا عدم وجود آگزودا^۳، میکروآنوریسم^۴، خونریزی^۵ و رگ‌سازی مجدد^۶ برای تشخیص رتینوپاتی می‌باشند. بنابراین پزشک متخصص براساس عکس شبکه به بررسی وجود یا عدم وجود این نواحی در شبکه چشم بیمار و در نهایت تشخیص بیماری *DR* می‌پردازد [۵-۷]. همواره دسترسی به کادر درمانی حرفه‌ای با هزینه‌ی زیاد روبرو بوده و نیز احتمال خطای انسانی در تشخیص مراحل اولیه‌ی این بیماری وجود دارد [۸]. مطالعات نشان می‌دهد که با گسترش روش‌های تشخیص اتوماتیک همانند یادگیری ماشین، می‌توان رتینوپاتی دیابتی را با دقت بالا و در مراحل اولیه و بدون حضور کادر درمانی متخصص تشخیص داد [۴]. در حال حاضر با افزایش اهمیت استفاده از الگوریتم‌های یادگیری ماشین و شبکه‌های عصبی برای تشخیص اتوماتیک بیماری‌ها، مطالعات بسیاری برای تشخیص زودهنگام رتینوپاتی دیابتی صورت گرفته است [۹]. برای تشخیص بیماری رتینوپاتی دیابتی از روی تصاویر شبکه به کمک روش‌های متفاوت یادگیری، بایستی ویژگی‌های عکس‌ها به صورت دستی استخراج شوند. این کار با استفاده از روش‌های متفاوت پردازش تصویر و ارتباط با افراد متخصص در این زمینه صورت می‌گیرد. سپس ویژگی‌های استخراج شده مربوط به هر عکس به عنوان ورودی برای آموزش یک شبکه عصبی متداول^۷ (*TNN*) و یا یک روش دسته‌بندی هوشمند اعمال می‌گردد. برخی از مطالعات از شناسایی میکروآنوریسم‌ها [۱۰، ۹]، آگزوداها [۱۱-۱۴]، خونریزی‌ها [۱۵] و رگ‌سازی مجدد [۱۶] در تصاویر فوندوس برای تشخیص رتینوپاتی دیابتی بهره برده‌اند.

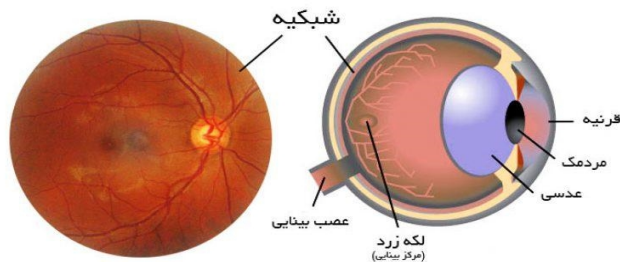
شبکه عصبی پرسپترون چندلایه (*MLP*) بر روی بانک اطلاعاتی *DIARETDB0* که یکی از معروفترین مجموعه‌های اطلاعات تصاویر شبکه چشم محسوب می‌شود، برای تشخیص *DR* اعمال شده است [۱۷]. ماشین بردار پشتیبان^۸ (*SVM*) به عنوان یک روش توانمند در

موضوع دسته‌بندی داده‌ها، و روش نایو بیس^۹ (*NB*) برای غربال‌گری رتینوپاتی دیابتی مورد مطالعه قرار گرفته است [۱۸]. در پروژه‌های دیگر روش نزدیکترین همسایگی k (*KNN*)^{۱۰} برای داده‌های بانک اطلاعاتی مسیدور^{۱۱} و داده‌های *DRIVE* مورد استفاده قرار گرفته است [۱۹]. استخراج ویژگی‌های از عکس‌های شبکه چشم، پروسه‌ای زمان‌بر بوده و به متخصصین حرفه‌ای برای مطالعه دقیق عکس‌ها و اعمال ابزار استخراج ویژگی‌ها مناسب از روی تصاویر جهت آموزش الگوریتم‌های یادگیری نیاز دارد.

شبکه‌های عصبی کانولو شنال^{۱۲} (*CNN*) یکی از جدیدترین روش‌ها برای استخراج ویژگی‌های شبکه چشم بدون نیاز به استخراج دستی آنها محسوب می‌گردد. در حال حاضر مطالعات بسیاری برای گسترش این شیوه نوین در زمینه‌های آنالیز تصاویر پزشکی و تشخیص بیماری‌ها در حال انجام است [۲۰]. مهم‌ترین مزیت استفاده از *CNN* توانایی آن در استخراج ویژگی‌های تصاویر به صورت خودکار با استفاده از مفهوم یادگیری عمیق^{۱۳} می‌باشد [۲۱]. به دلیل همین مزیت بسیار مهم اخیراً استفاده از *CNN*‌ها برای تشخیص بیماری‌ها در کاربردهای متفاوت پزشکی مورد توجه محققین قرار گرفته است. برای مثال، در مطالعه‌ای از *CNN* برای تشخیص تومورهای مغز از روی عکس‌های ام. ار. آی استفاده شده است [۲۲]. شبکه‌ی کانولو شنال عمیق چندگانه برای قسمت‌بندی پانکراس از روی اسکن‌های توموگرافی با موفقیت خوبی همراه بوده است [۲۳]. هم‌چنین در زمینه‌ی تشخیص رتینوپاتی دیابتی به وسیله‌ی *CNN*، ویژگی‌های تصاویر به کمک شبکه‌ی کانولو شنال استخراج گردیده و سپس به روش یادگیری گروهی، رگ‌های خونی شبکه‌ی بخش‌بندی شده‌اند [۲۴]. از *CNN* برای تشخیص مراحل پیشرفت بیماری *DR* نیز استفاده می‌گردد [۲۵]. هم‌چنین در یک مطالعه دیگر، مقایسه‌ای بین دو ساختار *CNN* با ابعاد و تعداد لایه‌های چندگانه برای تشخیص هرچه دقیقتر *DR* انجام شده است [۲۶].

در این مقاله برای اولین بار یکی از معروفترین و عمیق‌ترین شبکه‌های عصبی کانولو شنال را به شکل باز تنظیم لایه‌های انتهایی روی بزرگ‌ترین پایگاه اطلاعات تصاویر چشم پزشکی جهت غربال‌گری دیابت چشمی اعمال نموده و با استفاده از پیش‌پردازش مناسب تصاویر و نیز افزایش تعداد تصاویر افراد دارای دیابت چشمی و ایجاد توازن در نمونه‌های دارای بیماری با افراد سالم به بهبودهای قابل قبولی در معیارهای ارزیابی و نیز زمان پردازش و آموزش دست یافته است. انتخاب مناسب تعداد لایه‌های باز تنظیم شونده و اتخاذ روش مناسب بهینه‌سازی و نیز بکارگیری توابع فعالیت مناسب برای افزایش دقت همراه با حفظ سرعت آموزش، از جمله دیگر نوآوری‌های این مقاله جهت بهبود نتایج، محسوب می‌گردد. هم‌چنین جهت نمایش کارکرد بالینی روش پیشنهادی، شبیه‌سازی روی تصاویر مرکز چشم‌پزشکی نوید دیدگان نیز صورت پذیرفت که نتایج در

خونی که وظیفه خون‌رسانی به محیط شبکیه را بر عهده داشتند، رگ‌های جدید و غیرطبیعی در شبکیه تشکیل می‌شود. رتینوپاتی دیابتی در دو نوع کلی تکثیری^{۲۰} (*PDR*) و غیرتکثیری (*NoDR*) طبقه‌بندی می‌شود. رتینوپاتی غیرتکثیری یا زمینه‌ای اولین مرحله *DR* می‌باشد که در آن رگ‌های تخریب شده شروع به نشت خون و چربی در شبکیه می‌کنند [۲۹، ۲۸]. *PDR* اثرات جدی‌تری نسبت به *NoDR* برای بیمار ایجاد می‌نماید به دلیل اینکه به سرعت وارد مرحله‌ی پیشرفته شده و بینایی را کاهش می‌دهد [۲۹]. شکل (۱) ساختار چشم به همراه نمایش از یک تصویر شبکیه چشم را نشان می‌دهد.

شکل ۱ ساختار چشم به همراه تصویر شبکیه چشم

شکل (۲) چند نمونه از تصاویر شبکیه چشم مربوط به بانک اطلاعات چشم پزشکی کگل، یک فرد مبتلا به بیماری دیابت چشمی را در مقایسه با شبکیه چشم یک فرد سالم نشان می‌دهد. همچنین در این شکل یک تصویر شبکیه مبتلا به *DR* از نوع غیرتکثیری (*NoPDR*) (شکل ۲ ب) در مقایسه با تصویر شبکیه یک شخص مبتلا به *DR* تکثیری یا *PDR* (شکل ۲ ج) را نشان می‌دهد. عوارض مختلفی از بیماری دیابت بر روی تصاویر گرفته شده از چشم شامل میکروآنوریسم‌ها، خونریزی‌ها، آگزوداها، ایسکیمی شبکیه و غیره قابل مشاهده است میکروآنوریسم‌ها به معنای ورم‌های کوچک در رگ‌های خونی بوده که گاهی اوقات باعث نشت چربی شده و به صورت نقاط تیره‌رنگ در تصاویر شبکیه قابل شناسایی می‌باشند. کاهش خون‌رسانی به سلول‌ها در شبکیه موجب مرگ سلول‌های محافظ شبکیه، ضعف دیواره مویرگ‌ها و مرگ سلول‌های اطراف مویرگ‌ها می‌شود. این تغییرات موجب می‌شوند که قسمت‌هایی از دیواره مویرگ‌های شبکیه به صورت برآمده تغییر شکل دهند. این تغییرات ساختاری در دیواره عروق، میکروآنوریسم نام دارند. از سوی دیگر عروق ایجاد شده در پروسه رگ‌سازی مجدد، بسیار شکننده هستند و موجب خونریزی‌های متعدد می‌شوند. که به صورت نقاط کوچک خونی در شبکیه قابل رویت هستند. آگزوداها یا ادم ماکولا^{۲۱} در هر مرحله‌ای از رتینوپاتی دیابتی می‌تواند ایجاد شود و به معنای افزایش ضخامت شبکیه و تجمع آب میان بافتی در ماکولا است. آسیب به عروق کوچک در بیماران دیابتی منجر به افزایش نفوذ پذیری مویرگ‌ها می‌شود. در نتیجه آب و مواد محلول یا نامحلول از مویرگ‌ها خارج و در شبکیه تجمع می‌یابند و

این بخش با نتایج یک شبکه گولگنت پایه مقایسه و بهبود قابل ملاحظه‌ای حاصل گردید. بر این اساس در این مقاله و در بخش دوم پس از بررسی کوتاه در خصوص عوارض بیماری دیابت چشمی، به تشریح ساختار شبکه عصبی کانولوشنال در بخش سوم پرداخته می‌شود. در بخش چهارم، شبکه عصبی کانولوشنال گولگنت با استفاده از تصاویر شبکیه چشم باز تنظیم می‌گردد. دو بانک اطلاعات تصاویر چشم پزشکی برای باز تنظیم و ارزیابی شبکه مورد نظر در این مقاله استفاده شده است اولین بانک اطلاعات چشم پزشکی که یک بانک داده عمومی و در دسترس محسوب می‌شود بانک اطلاعات داده کگل^{۱۴} بوده پس از باز تنظیم و ارزیابی نتایج با تصاویر این پایگاه داده از یک بانک تصاویر خصوصی مربوط به مرکز چشم پزشکی نوید دیدگان برای ارزیابی توانمندی غربال‌گری شبکه آموزش یافته استفاده خواهد شد. شبکه عصبی کانولوشنال مورد استفاده، مربوط به جدیدترین نسخه شبکه گولگنت *Inception-V3* بوده که بر روی داده‌های بانک تصاویر *ImageNet* آموزش دیده است تمامی الگوریتم‌های مورد نظر در محیط نرم‌افزاری پایتون^{۱۵} و به‌وسیله‌ی پکیج *Numpy* که برای محاسبات آرایه‌های چندبعدی بسیار قوی، پرسرعت و مناسب می‌باشد اجرا گردیده است. در نهایت در بخش پنجم نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه می‌شود.

۲- دیابت چشمی و عوارض آن

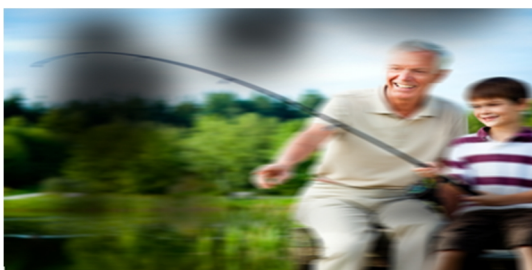
از جمله عوارض مهم دیابت می‌توان به موارد کتواسیدوز دیابتی^{۱۶}، هیپوگلیسمی^{۱۷}، نوروپاتی دیابتی^{۱۸} و نوروپاتی دیابتی^{۱۹} اشاره نمود. هیپوگلیسمی هنگامی که غلظت قند خون به ۷۰ میلی‌گرم بر دسی‌لیتر یا کمتر برسد، نامیده می‌شود. هیپوگلیسمی ممکن است به علت مصرف زیاد انسولین یا قرص‌های پایین‌آورنده‌ی قند خون، کم خوردن و عده غذایی و فعالیت بدنی زیاد در بدن ایجاد شود. کتواسیدوز دیابتی در اثر کمبود نسبی یا مطلق انسولین و افزایش سطح هورمون‌های مخالف آن (کتوکولامین‌ها، گلوکاگون، هورمون رشد و کورتیزول) ایجاد می‌شود. در سیر بیماری دیابت و عدم کنترل مطلوب آن، احتمال آسیب به کلیه‌ها زیاد است به طوری که قادر به تصفیه کامل خون نبوده و مواد زائد در بدن تجمع پیدا می‌کنند و در صورت عدم درمان مناسب، کلیه‌ها به سمت نار سایی پیش می‌روند که به آن نوروپاتی دیابتی گفته می‌شود. نوروپاتی دیابتی عارضه شایع دیگر دیابت به دلیل آسیب‌دیدگی‌های عصبی بوده که در این حالت بیماری دچار فقدان حس در پاها می‌شود رشد این نوع بیماری منجر به آسیب دیدن پا شده از این رو به آن پای دیابتی نیز گفته می‌شود [۲۷].

در بیماری دیابت با افزایش قند خون، رگ‌های بسیار ریز داخل شبکیه تخریب می‌شوند و این خود باعث نشت و تجمع خون و توده‌های چربی ریز در شبکیه می‌گردد. همچنین به دلیل از بین رفتن رگ‌های

شکل (۴) دید یک فرد سالم را در مقایسه با دید یک فرد مبتلا به رتینوپاتی دیابتی نشان می‌دهد.

(الف)

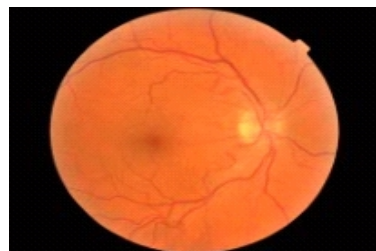
(ب)

شکل ۴ الف) دید شخص با چشم سالم، ب) دید شخص مبتلا به بیماری دیابت چشمی

۳- شبکه‌های عصبی کانولوشنال

شبکه‌های عصبی کانولوشنال (CNN) مدلی از شبکه‌های عصبی مصنوعی بوده که همانند شبکه‌های عصبی معمولی (TNN) از نورون‌ها، لایه‌ها و وزن‌ها تشکیل شده است. مهم‌ترین تفاوت CNN با TNN‌ها، در قابلیت ویژه آنها در یادگیری‌های عمیق مانند تشخیص تصاویر، صداها و دست‌خط‌های متفاوت نهفته است. لذا ورودی این شبکه‌ها می‌تواند شامل ماتریس‌هایی با ابعاد بالاتر باشد. مطالعه‌ای که در سال ۱۹۶۸ صورت گرفت نشان داد که قشر بینایی مغز برای پردازش اطلاعات تصاویر از الگوی پیچیده‌ای استفاده می‌نماید [۳۰]. نواحی ادراکی که قشر بینایی در آن قرار دارد، همانند فیلترهای محلی بر روی اطلاعات تصویر اعمال می‌شود سلول‌های ساده‌تر برای تشخیص ویژگی‌های سطح پائین‌تر در نواحی ادراکی همچون لبه‌ها کاربرد دارند، همچنین سلول‌های پیچیده قادر به تشخیص ویژگی‌های مهم‌تر و اختصاصی‌تر و در سطح بالاتر می‌باشند. تشخیص ویژگی‌های اختصاصی‌تر نتیجه و ترکیبی از ویژگی‌های سطح پایین می‌باشند. این عملکرد مغز الهام بخش شبکه‌های عمیق عصبی امروزی شده است. مفهوم شبکه کانولوشنال برای اولین بار در سال ۱۹۸۰ توسط فکو شیماتا^{۳۳} مطرح گردید [۳۱]. در سال ۱۹۹۸ شبکه‌های کانولوشنال امروزی به منظور استفاده در شبکه‌های عصبی بررسی شدند [۳۲]. اما به دلیل نیاز به سخت‌افزارها و پردازش‌گرهای گرافیکی قوی استفاده از این شبکه برای تشخیص تصاویر تا سال ۲۰۱۲ که به شکل

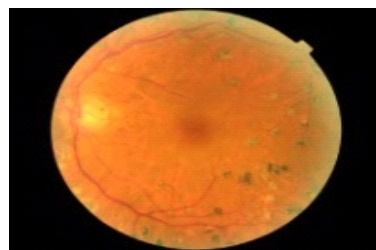
ضخامت شبکه را بیشتر می‌کنند. پس از جذب دوباره بخش اعظم این مواد توسط مویرگ‌ها، قسمتی از نامحلول‌ترین آن‌ها در شبکه باقی می‌مانند و آگزودا را تشکیل می‌دهند.

(الف)

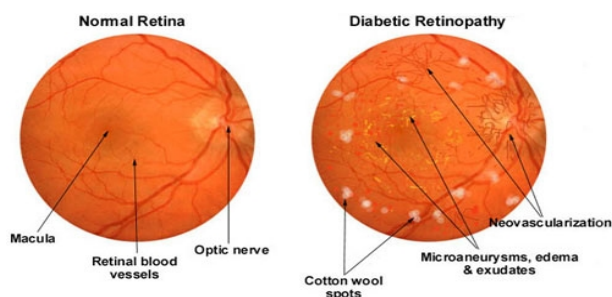
(ب)

(ج)

شکل ۲ نمونه تصاویر شبکه بانک اطلاعات چشم پزشکی کگل الف) شبکه چشم سالم، ب) شبکه دیابت چشمی غیر تکثیری د) دیابت چشمی تکثیری

ادم ماکولا با معاینه تخصصی فوندوس، آنژیوگرافی^{۳۲} تشخیص داده می‌شود. شکل (۳) (سمت راست) وجود میکروآنوریسم‌ها، خونریزی‌ها و آگزوداها را بر روی تصویر شبکه یک فرد بیمار نشان می‌دهد. در حالت ایسکیمی شبکه، رگ‌های خونی بسته می‌شود و ماکولا به اندازه‌ی کافی خون دریافت نمی‌کند [۲۹].

شکل ۳ عوارض میکروآنوریسم‌ها، خونریزی‌ها، آگزوداها ناشی از دیابت شبکه

این لایه به عنوان اصلی ترین لایه در این دسته از شبکه های عصبی محسوب شده به همین دلیل، آنها را به عنوان شبکه های عصبی کانولوشنال می شناسند. وظیفه این لایه استخراج ویژگی ها می باشد. این لایه عملیات کانولوشنال را بر روی داده ورودی اعمال می کند و خروجی هایی به نام نقشه ویژگی^{۲۶} از این لایه به دست می آید. در نتیجه تمامی نورون ها در یک نقشه ویژگی، مجموعه ای از وزن ها و بایاس های مشابه و مشترکی دارند که باعث می شود که ویژگی های تصویر در موقعیت های مختلف قابل شناسایی باشند. در شبکه های کانولوشنال اتصالات به صورت نواحی کوچک و محلی صورت می گیرد. به بیان دیگر هر نورون در اولین لایه مخفی به ناحیه کوچکی از نورون های ورودی متصل می شود. این ناحیه کوچک به عنوان ناحیه ادراکی محلی^{۲۷} یا کرنل کانولوشنال^{۲۸} نامیده می شود [۳۴]. به بیان دیگر خروجی نورون لایه کانولوشنال $y_{w,h,m}$ در طول و عرض w و h و عمق m به صورت رابطه (۱) قابل بیان است.

$$y_{w,h,m} = f\left(\sum_{i=(w-1)S+1}^{(w-1)S+K} \sum_{j=(h-1)S+1}^{(h-1)S+K} \sum_{k=1}^N W_{k,m} x_{i,j,k} + b_m\right) \quad (1)$$

که در این رابطه f تابع فعالیت^{۲۹}، b_m بایاس مشترک نورون ها، $W_{k,m}$ وزن های 5×5 مشترک نورون ها و نهایتاً $x_{i,j,k}$ ورودی در موقعیت i, j و k می باشد. بکارگیری توابع فعالیت در لایه کانولوشنال، باعث افزایش خصوصیات غیرخطی در خروجی می شوند. توابع فعالیت انواع متفاوتی دارند. چند نمونه از معروف ترین توابع فعالیت، تابع سیگموئید^{۳۰}، تابع تانژانت هایپربولیک (\tanh)، تابع یک سو ساز خطی^{۳۱} ($ReLU$)، تابع خطی نمای^{۳۲} (ELU) و $Softmax$ است. بنابراین تمامی نورون های واقع در لایه مخفی اول دقیقاً ویژگی مشابهی را در نواحی مختلف تصویر شناسایی می نمایند. در نهایت خروجی لایه ورودی یا نورون های لایه مخفی به نام نقشه ویژگی شناخته می شوند. ابعاد مربوط به ماتریس خروجی لایه کانولوشنال $W_2 \times H_2 \times D_2$ که از ماتریس ورودی با ابعاد $W_1 \times H_1 \times D_1$ به صورت روابط (۲)، (۳) و (۴) به دست می آید:

$$W_2 = \frac{W_1 - F + 2P}{S + 1} \quad (2)$$

$$H_2 = \frac{H_1 - F + 2P}{S + 1} \quad (3)$$

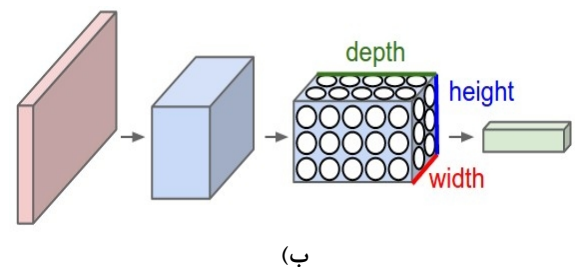
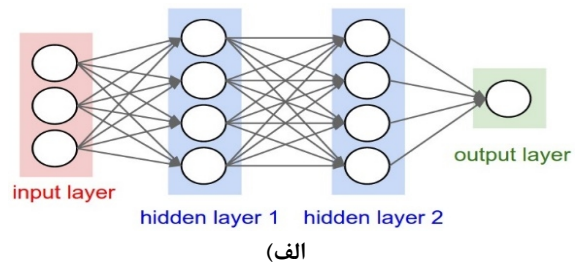
$$D_2 = K \quad (4)$$

در این روابط، F ، P ، S و K به ترتیب نشان دهنده اندازه کرنل، مقدار $zero padding$ اندازه ی گام و تعداد فیلترها می باشد. از این روابط مشخص است که به ازای هر فیلتر $F \times F \times D_1$ وزن داریم و با توجه به تعداد K فیلتر موجود، در مجموع $(F \times F \times D_1)K$ وزن و K بایاس ایجاد می شود. بنابراین همانطور که مشخص است تعداد پارامترهایی که شبکه در یک لایه کانولوشنال آموزش می بیند بسیار زیاد هستند.

اختصاصی برای تشخیص تصاویر ارائه و معروف گردید به تعویق افتاد [۳۲].

۳-۱- ساختار شبکه عصبی کانولوشنال

شبکه عصبی کانولوشنال مدلی از شبکه های عصبی چندلایه هستند که معمولاً شامل لایه های کانولوشنال، تلفیق^{۲۴} و تمام متصل^{۲۵} (FC) می باشد [۲۴]. در یک TNN ، شبکه ورودی را دریافت و آن را به تعدادی لایه مخفی می فرستد. هر لایه مخفی از تعدادی نورون به شکل یک بردار تشکیل شده است که هر نورون به طور کامل به تمامی نورون های لایه قبلی خود متصل می باشد نورون ها در هر لایه به طور مستقل عمل می کنند و در ارتباطات و وزن ها با یکدیگر شریک نمی شوند. لایه آخر این شبکه، لایه خروجی بوده که مسئول نهایی تعیین کلاس داده ها است. اما در CNN ها، ورودی یک ماتریس چند لایه یا دارای عمق که به آن تانسور نیز گفته می شود، مانند یک تصویر است و لایه های این شبکه بر خلاف TNN ها، متشکل از نورون هایی در سه بعد هستند. در این شبکه ها نورون های یک لایه تنها به ناحیه کوچکی از لایه قبلی متصل می باشند و به تمامی نورون های لایه قبلی متصل نیستند. شکل (۵) تفاوت شبکه عصبی کانولوشنال با شبکه عصبی معمولی را نشان می دهد. همانطور که در شکل مشخص است تمامی نورون ها در یک TNN به هم متصل می باشند اما در یک CNN نورون ها در سه بعد قرار گرفته اند. در شکل (۵-ب)، لایه ی ورودی که با رنگ قرمز مشخص شده است عکس ورودی به شبکه است، و دارای طول، عرض و عمق بوده و برای تصاویر با فرمت RGB معرف سه کانال قرمز، سبز و آبی تصویر می باشد [۳۳].

شکل ۵ مقایسه شبکه عصبی معمولی (TNN) و شبکه عصبی کانولوشنال (CNN). (الف) شبکه عصبی معمولی، (ب) شبکه عصبی کانولوشنال

۳-۱-۲- لایه تلفیق^{۳۲}:

کمینه کردن تابع تلفات با پیمودن گام‌های مناسب برای حصول به نتیجه بهتر است. روش‌های مهم کمینه‌سازی شامل گرادیان نزولی، گرادیان نزولی دسته‌ای یا *batch*، گرادیان نزولی تصادفی و گرادیان نزولی *mini-batch*، الگوریتم *Adagrad*^{۳۷}، الگوریتم *RMSprop*^{۳۸} و *Adam*^{۳۹} می‌باشند. در شبکه‌های عصبی کانولوشنال به دلیل اینکه تعداد پارامترهایی که آموزش می‌بینند بسیار زیاد است و همچنین این شبکه‌ها دارای لایه‌های عمیق هستند لذا در طی زمان آموزش، شبکه مستعد فرایادگیری می‌باشند. این به این معنا است که شبکه برای داده‌های آموزش عمل کرد خوبی از خود نشان می‌دهد اما این عملکرد با وارد شدن داده‌های تست دچار مشکل می‌شود. برای حل نمودن این مشکل راه‌های متفاوتی پیشنهاد شده است. یکی از روش‌های معروف، روش افزایش تعداد داده‌های آموزش و روش دیگر، روش اضافه نمودن لایه *dropout* مناسب در لایه کاملاً متصل برای رفع این معضل است. روش افزایش داده‌ها در موضوع فرآیندهای یادگیری، یک روش مرسوم بوده که در آن با اعمال تغییراتی در تصاویر مانند چرخاندن، بزرگ‌نمایی، جابجایی و غیره به افزایش تعداد تصاویر ورودی به شبکه می‌پردازند. در روش *dropout* قبل از هر مرحله آموزش، تعدادی از نورون‌ها به صورت رندم و با نسبت تعیین شده در برنامه مورد نظر از فرآیند آموزش خارج می‌شوند و تنها نورون‌های باقی‌مانده در آموزش شرکت می‌کنند [۳۴].

۳-۲- باز تنظیم شبکه‌های از قبل آموزش دیده

در زمینه‌های پزشکی به علت کمبود تعداد تصاویر دارای طبقه‌بندی مناسب، آموزش کامل یک شبکه عصبی کانولوشنال بسیار دشوار و یا غیر ممکن است. علاوه بر این آموزش شبکه از ابتدا به سخت افزارهای قوی همانند پردازشگرهای قوی گرافیکی نیاز دارد که عملاً با محدودیت سخت‌افزاری مذکور آموزش این شبکه‌ها از ابتدا ناممکن می‌باشد [۲۱]. بنابراین به دو روش استخراج ویژگی و یا استفاده از روش بازتنظیم یک شبکه از پیش آموزش دیده در لایه‌های انتهایی آن می‌توان عمل نمود. در روش استخراج ویژگی، به کمک یک *CNN*، ویژگی‌های تصاویر پزشکی بدست آمده و به کمک یک روش طبقه‌بندی، همانند ماشین بردار پشتیبان می‌توان به دسته‌بندی مورد نظر دست یافت. این شیوه برای زمانی که تعداد نمونه‌ها بسیار کم است دارای کاربرد بوده در این حالت بایستی ابتدا ویژگی‌های تصاویر را به کمک لایه‌های کانولوشنال و تلفیق استخراج نموده و در نهایت این ویژگی‌ها را به‌عنوان ورودی به الگوریتم‌های طبقه‌بندی داد، تا طبقه‌بندی نهایی صورت گیرد. اما زمانی که تعداد نمونه‌ها بیشتر بوده ولیکن به اندازه‌ای نیست که بتوان کل پارامترهای شبکه را از ابتدا آموزش داد، می‌توان از روش دوباره تنظیم شبکه استفاده شود [۳۲]. در روش بازتنظیم یک *CNN* ابتدا یک شبکه

در یک شبکه عصبی کانولوشنال به‌طور معمول پس از هر لایه کانولوشنال یک لایه تلفیق قرار می‌گیرد. این لایه از آن جهت اهمیت دارد که باعث کاهش تعداد پارامترهایی می‌شود که بایستی آموزش ببینند. بنابراین با بکارگیری این لایه ضمن کاهش محاسبات مورد نیاز در بخش آموزش، باعث کنترل فرایادگیری^{۳۴} احتمالی در شبکه نیز می‌گردد. این لایه بر روی هر برش از لایه‌های عمق ورودی اعمال می‌شود و اندازه آن را تغییر می‌دهد. دو تابع عملکردی معروف این لایه، شامل تلفیق بیشینه^{۳۵} و میانگین^{۳۶} نام دارد، که مدل اول دارای کاربرد بیشتری در *CNN*ها است. طریقه عمل تلفیق بیشینه، بدین صورت است که در هر پنجره بزرگترین پیکسل را به خروجی می‌فرستد. این پنجره بر روی تصویر همانند تابع کانولوشنال از چپ به راست و از بالا به پایین با اندازه گام‌های مشخص شده حرکت می‌کند و نتیجه را به خروجی می‌فرستد. به دلیل اینکه این عملیات بر روی تمامی برش‌ها اعمال می‌گردد، عمق خروجی همان عمق ورودی به لایه می‌باشد و تغییری نمی‌کند. رابطه مربوط به تنسور خروجی با ابعاد $W_3 \times H_3 \times D_3$ که از تنسور ورودی مرحله کانولوشنال با ابعاد $W_2 \times H_2 \times D_2$ به‌دست می‌آید به صورت روابط ذیل قابل بیان است.

$$W_3 = \frac{W_2 - F_p}{S_p + 1} \quad (5)$$

$$H_3 = \frac{H_2 - F_p}{S_p + 1} \quad (6)$$

$$D_3 = D_2 \quad (7)$$

در روابط فوق، F_p و S_p به ترتیب اندازه کرنل و گام لایه تلفیق می‌باشند.

۳-۱-۳- لایه کاملاً متصل:

لایه کاملاً متصل، لایه آخر یک شبکه عصبی کانولوشنال محسوب می‌شود و مشابه شبکه عصبی معمولی اتصالات کاملی با خروجی لایه قبلی ایجاد می‌کند. این لایه ورودی را دریافت می‌کند و سپس خروجی را به‌صورت برداری با N مولفه تولید می‌کند. تعداد کلاس‌هایی که شبکه مورد نظر آن را طبقه‌بندی می‌کند برابر با N است. بنابراین خروجی شبکه طراحی شده برای تصویر ورودی به شبکه، برداری با N مولفه عددی بوده، که هر عدد درصد احتمال تعلق به کلاس مورد نظر را نشان می‌دهد. بالاترین درصد بیان‌گر نتیجه نهایی آموزش شبکه است [۳۳]. در الگوریتم‌های یادگیری، بحث مهم در نظر گرفتن رابطه‌ای جهت ارزیابی میزان صحت یادگیری یا دسته‌بندی است این رابطه که با نام تابع تلفات نیز از آن یاد می‌شود بایستی با روش‌های مناسب، بهینه‌سازی یا کمینه شود. بنابراین ایده اساسی در آموزش یک شبکه و یا الگوریتم یادگیری

۴- نتایج شبیه سازی

در این بخش جهت دستیابی به نتایج قابل تحلیل، ضمن معرفی معیارهای مختلف ارزیابی عملکرد روش‌های هوشمند دسته‌بندی، به معرفی بانک داده کگل و ویژگی‌های ارائه شده در این مجموعه از تصاویر شبکیه چشم جهت بازتنظیم شبکه کانولوشنال مورد نظر، پرداخته می‌شود [۳۸]. سپس جهت ارزیابی قدرت طبقه‌بندی شبکه بازتنظیم شده از تصاویر مرکز چشم پزشکی نوید دیدگان استفاده خواهد شد.

۴-۱- معیارهای ارزیابی عملکرد روش‌های دسته‌بندی

معیارهای ارزیابی عملکرد الگوریتم‌های دسته‌بندی معمولاً شامل دقت^{۴۱}، قابلیت پیش‌بینی^{۴۳} یا صحت^{۴۴}، حساسیت^{۴۵} و معیار امتیاز یا رتبه FI می‌باشند. با توجه به نتایج این معیارها می‌توان در مورد عملکرد الگوریتم‌های ارائه شده بحث نمود. برای توضیح این چهار معیار بایستی ابتدا اجزای مورد استفاده برای محاسبه آن‌ها بررسی شوند. این اجزا شامل چهار مورد مثبت درست^{۴۶} (TP) یعنی آن دسته از نمونه‌هایی که دارای بیماری DR بوده و به درستی تشخیص داده شده و به عنوان بیمار دسته‌بندی شده‌اند، مثبت نادرست^{۴۷} (FP) اشاره به آن دسته از تصاویر شبکیه چشم دارد که $NoDR$ بوده و به اشتباه در دسته DR قرار گرفته‌اند، منفی درست^{۴۸} (TN) اشاره به نمونه‌هایی دارد که $NoDR$ بوده و به درستی در دسته $NoDR$ طبقه‌بندی شده‌اند و نهایتاً منفی نادرست^{۴۹} (FN) اشاره به نمونه‌هایی دارد که DR بوده و اشتباهاً $NoDR$ کلاسه‌بندی شده‌اند [۳۷]. با توجه به توضیحات مطرح شده روابط ارزیابی عملکرد سیستم در جدول (۱) تعریف می‌گردد.

جدول ۱: معیارهای ارزیابی عملکرد روش‌های دسته‌بندی داده

معیار	رابطه
دقت	$(TP + TN)/(P + N)$
قابلیت پیش‌بینی یا صحت	$TP/(TP + FP)$
حساسیت	$TP/(TP + FN)$
معیار رتبه FI	$2TP/(2TP + FP + FN)$

در جدول (۱)، $P + N$ نشان‌دهنده تمام نمونه‌ها می‌باشد.

۴-۲- بازتنظیم شبکه کانولوشنال گوگنت با استفاده از داده‌های

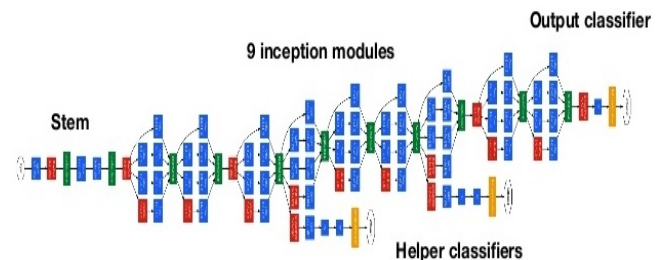
بانک اطلاعاتی کگل

تصاویر مورد استفاده به‌عنوان ورودی شبکه کانولوشنال تصاویر مربوط به رقابت رتینوپاتی دیابتی کگل می‌باشند. تعداد این تصاویر ۳۵۱۲۶ عکس می‌باشد که در پنج گروه سالم، رتینوپاتی دیابتی خفیف، متوسط، شدید و تکثیری طبقه‌بندی شده‌اند. مشخصات این تصاویر در جدول (۲) آمده است.

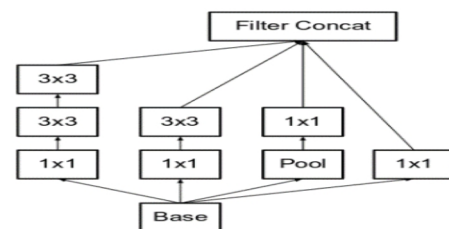
آموزش دیده که نتایج بسیار خوبی در بانک‌های تصاویر معروف به دست آورده انتخاب می‌گردد، سپس لایه تماماً متصل نهایی با لایه تماماً متصل جدید که قابلیت طبقه‌بندی به تعداد کلاس‌های مورد نظر را دارد، جایگزین می‌گردد. همچنین وزن‌های لایه‌های اولیه شبکه اصلی بدون تغییر وارد شبکه مورد نظر جدید می‌شوند و لایه‌های نهایی شبکه دوباره آموزش می‌بینند تا شبکه مورد نظر قابلیت طبقه‌بندی تصاویر جدید را داشته باشد.

۳-۳- شبکه CNN گوگل نت و مدل Inception-v3

شبکه عصبی کانولوشنال گوگل نت به عنوان عمیق‌ترین شبکه CNN در بین مدل‌های رایج بوده مهم‌ترین وجه تمایز این شبکه نسبت به مدل‌های قبلی مانند الکس نت^{۴۰} یا سیفانت^{۴۱} استفاده از ماژول $Inception$ در ساختار خود است [۳۵]. به شکل کلی یک شبکه کانولوشنال گوگل نت دارای دو لایه کانولوشنال، دو لایه تلفیق و ۹ لایه $Inception$ بوده هر لایه $Inception$ خود دارای ۶ لایه کانولوشنال و یک لایه تلفیق است. شکل (۶) ساختار یک گوگل نت را نشان می‌دهد. مدل $Inception-v3$ به عنوان یک مدل پیشرفته از شبکه عصبی کانولوشنال گوگل نت، اولین بار توسط $Szegedy$ و همکاران در سال ۲۰۱۵ معرفی گردید [۳۶]. در این مدل کانولوشنال‌های 1×1 ، 3×3 و 5×5 در یک ماژول یکسان و بر روی یک ورودی اعمال می‌شوند و خروجی تمامی این فرآیندها با یکدیگر الحاق شده تا به عنوان ورودی لایه بعدی در نظر گرفته شوند. شکل (۷) یک ماژول $Inception-v3$ از شبکه کانولوشنال گوگل نت را نشان می‌دهد.

شکل ۶ مدل شبکه عصبی کانولوشنال گوگل نت با ماژول‌های $Inception$

شکل ۷ ماژول $Inception-v3$

دوم شامل تصاویر شبکیه مبتلا به رتینوپاتی دیابتی با ۹۳۱۶ عکس شبکیه که از جمع تصاویر چهار دسته باقیمانده جدول (۲) بدست می‌آید.

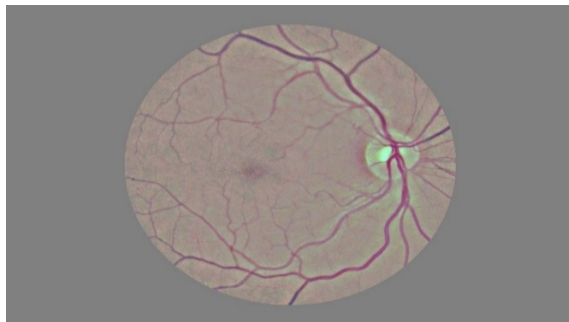
۴-۲-۱- پیش پردازش تصاویر

تصاویر بانک اطلاعاتی کگل با دستگاه‌های مختلف و با رزولوشن‌های متفاوت تصویربرداری شده لذا دارای کیفیت‌های متفاوتی هستند. بنابراین اولین مرحله، اعمال الگوریتم مناسب پیش‌پردازش بر روی تصاویر می‌باشد. برای انجام پیش‌پردازش در این مقاله از بسته *OpenCV* استفاده شده است. در این بسته اولین مرحله پیش‌پردازش، تغییر مقیاس عکس‌ها است تا تصاویر ورودی اندازه کره چشم برابر داشته باشند. در مرحله بعد رنگ هر پیکسل از تصویر، از میانگین محلی شدت رنگ‌های آن کم می‌شود تا میانگین شدت رنگ‌ها به ۵۰ درصد خاکستری برسد. در نهایت لبه‌های تصاویر حذف می‌شوند تا اثر لبه‌ها در طبقه‌بندی اختلال ایجاد نکند [۳۷]. شکل (۸) دو تصویر از داده‌های بانک اطلاعاتی مورد نظر، یک تصویر مربوط به شخص بیمار و تصویر دیگر مربوط به شخص سالم را به همراه تصاویر پیش‌پردازش شده آنها نشان می‌دهد.

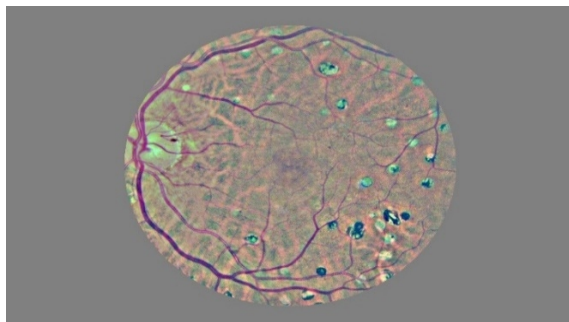
جدول ۲ تعداد و مشخصات تصاویر بانک اطلاعاتی کگل [۳۸]

تعداد تصاویر	شدت بیماری دیابت چشمی
۲۵۸۱۰	تصاویر شبکیه سالم یا (<i>NoDR</i>)
۲۴۴۳	تصاویر شبکیه با رتینوپاتی دیابتی خفیف
۵۲۹۲	تصاویر شبکیه با رتینوپاتی دیابتی متوسط
۸۷۳	تصاویر شبکیه با رتینوپاتی دیابتی شدید
۷۰۸	تصاویر شبکیه با رتینوپاتی دیابتی تکثیری (<i>PDR</i>)

به دلیل کم بودن تصاویر شبکیه در بخش‌های مربوط به رتینوپاتی دیابتی متوسط، شدید و تکثیری نسبت به تصاویر بدون رتینوپاتی دیابتی، طراحی شبکه‌ای که بتواند بدون فرایادگیری نتایج مطلوبی بدهد با دوباره تنظیم شبکه‌های از پیش آموزش دیده عملاً ممکن نیست. بنابراین با یک گروه در نظر گرفتن تمامی تصاویر مربوط به مبتلایان به رتینوپاتی دیابتی اعم از خفیف، متوسط، شدید و تکثیری می‌توان شبکه را برای دو گروه *NoDR* و *DR* آموزش داد. گروه اول شامل تصاویر شبکیه‌های سالم یا بدون رتینوپاتی دیابتی که طبق جدول (۲) دارای ۲۵۸۱۰ تصویر و گروه

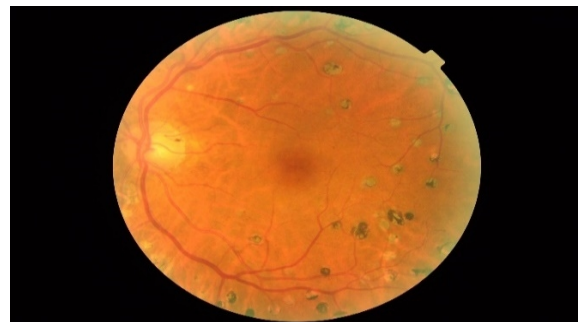
(ب)

(د)

(الف)

(ج)

شکل ۸ پیش‌پردازش تصاویر شبکیه چشم بانک اطلاعاتی کگل به لحاظ اندازه، شدت روشنایی و لبه‌های تصویر (الف) یک نمونه تصویر شبکیه *NoDR* (ب) تصویر پیش‌پردازش شده *NoDR* (ج) تصویر شبکیه شخص مبتلا به *PDR* (د) تصویر پیش‌پردازش شده شبکیه *PDR*

به افراد سالم یا *NoDR* بوده و بقیه ۹۳۱۶ تصویر دارای علائم *DR* می‌باشند. برای متوازن نمودن تعداد تصاویر در دو کلاس طبقه‌بندی، در این مقاله از روش افزایش داده‌ها استفاده شده است. به این صورت که در

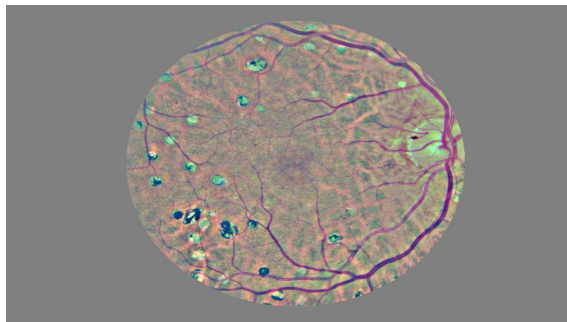
۴-۲-۲- افزایش داده‌ها

چنانچه اشاره گردید تصاویر موجود در بانک اطلاعاتی کگل شامل ۳۵۱۲۶ عکس شبکیه می‌باشد که از این تعداد ۲۵۸۱۰ تصویر آن مربوط

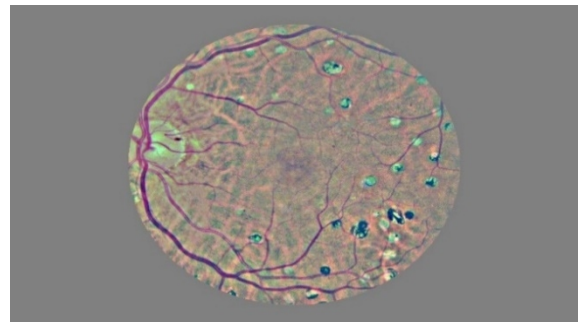
بوده که تعداد ۱/۲ میلیون تصویر در ۱۰۰۰ کلاس متفاوت را گردآوری کرده است و هر ساله رقابتی برای طبقه‌بندی تصاویر این بانک اطلاعاتی برگزار می‌شود. برنامه‌های *Keras* و *Tensorflow* برای اجرای الگوریتم‌های *CNN* بایستی در سیستم عامل *Ubuntu* نصب شوند. سایر بسته‌های نرم افزاری نیز برای انجام محاسبات مورد نیاز و پیش‌پردازش تصاویر در محیط نرم افزاری پایتون اجرا می‌شوند. استفاده از شبکه‌های از پیش آموزش دیده‌ی *CNN* برای طبقه‌بندی تصاویر، باعث می‌شود تا نیازی به استفاده از واحد پردازش گرافیک و حافظه خارجی که برای آموزش این شبکه‌ها از ابتدا ضروری است، نباشد. این قضیه یکی از دلایل اصلی استفاده از این شبکه‌ها در این مقاله است. در این مقاله شبیه‌سازی‌ها با لپ‌تاپی با پردازشگر هفت هسته‌ای شرکت اینتل و حافظه رم ۸ گیگا بایتی انجام شده است که در مقایسه با سخت‌افزارهای مورد نیاز برای آموزش شبکه مورد نظر از ابتدا، بسیار کم‌هزینه‌تر می‌باشد. مدت آموزش شبکه‌ها با توجه به تعداد تکرارها متفاوت می‌باشد.

ابتدا نیمی از تصاویر بیمار به صورت افقی و نیمه دیگر به طور عمودی و البته به صورت تصادفی برعکس شده‌اند. سپس ۷۵ درصد تصاویر بیمار هم عمودی و هم افقی و به طور تصادفی برعکس شده‌اند. در نهایت با این عمل تعداد تصاویر *DR* به ۲۵۶۱۹ عدد که مقداری نزدیک تعداد تصاویر *NoDR* دارد، رسید. شکل (۹) افزایش داده را برای یک تصویر شبکه‌ای از بانک مورد نظر، نشان می‌دهد.

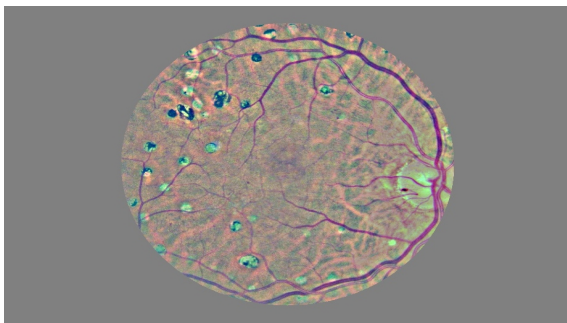
بسته‌های نرم افزاری مورد استفاده در این مقاله شامل *Tensorflow*، *OpenCv*، *Sciki-learn*، *h5py*، *Numpy* و *Keras* می‌باشد. پکیج *Keras* یک کتابخانه شبکه عصبی عمومی تحت محیط نرم افزاری پایتون می‌باشد که شامل مدل‌های از قبل آموزش دیده *CNN* بوده این شبکه‌ها بهترین شبکه‌های کانولوشنال می‌باشند که در چند سال اخیر روی داده‌های بانک اطلاعاتی *ImageNet* آموزش دیده‌اند [۳۲] و نتایج خوبی به دست آورده‌اند. بانک تصاویر *ImageNet*، یک بانک اطلاعاتی پرکاربرد

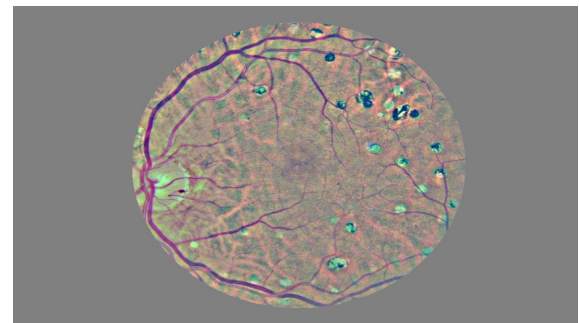
(ب)

(الف)

(د)

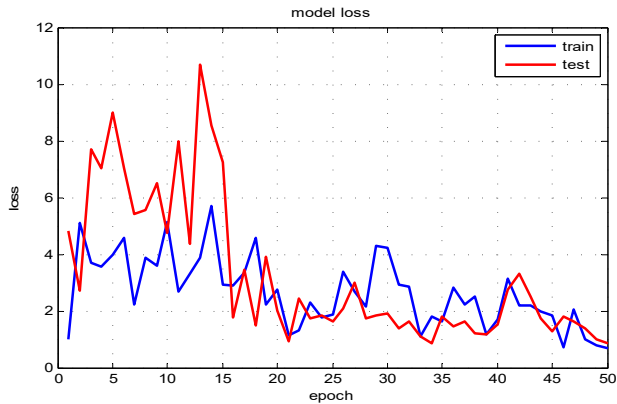
(ج)

شکل ۹ افزایش تعداد تصاویر *DR* برای متوازن نمودن تعداد نمونه‌ها در دو دسته (الف) تصویر پیش پردازش شده اصلی (ب) تصویر قرینه نسبت به محور عمودی (ج) تصویر قرینه نسبت به محور افقی (د) تصویر قرینه نسبت به محور عمودی و محور افقی (ه)

آموزش داده شده، ذخیره می‌شوند. چنانچه اشاره گردید شبکه مورد استفاده در این مقاله، شبکه جدید گوگل نت *Inception-v3* می‌باشد. در ابتدا وزن‌های اولیه شبکه پیشنهادی به غیر از لایه تماماً متصل را وزن‌های اولیه شبکه *Inception-v3* در نظر گرفته و وزن‌های لایه تماماً متصل به صورت تصادفی مقداردهی اولیه می‌شوند، حال شبکه‌ای جدید

۴-۲-۳- نتایج حاصل از آموزش شبکه

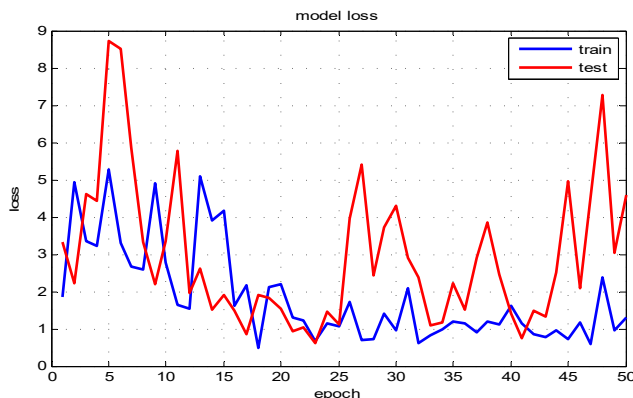
برای انجام شبیه‌سازی‌ها و همچنین تست شبکه مورد نظر، ۲۰ درصد داده‌ها به صورت تصادفی برای تست و ۸۰ درصد دیگر نیز برای آموزش انتخاب شده‌اند. برای آموزش شبکه، ابتدا وزن‌های شبکه از پیش

شکل ۱۰ نمودار تلفات آموزش دوباره لایه ۱۷۲ تا آخر شبکه گوگلنت
Inception-v3 بر اساس تصاویر بانک اطلاعاتی کگل

ناممکن می‌باشد. اما با توجه به این نمودار کاملاً مشخص است که با آموزش دو بلوک آخر شبکه از قبل آموزش داده شده تلفات مدل در حال کاهش است و در نتیجه عملکرد الگوریتم مورد نظر قابل توجهی می‌باشد. برای بررسی تأثیر آموزش لایه‌های بیشتر بر عملکرد شبکه پیشنهادی، این بار سه بلوک آخر را دوباره آموزش می‌دهیم. این به این معناست که از لایه ۱۵۸ تا به آخر و همچنین لایه به‌تازگی اضافه شده و بایاس‌های آن‌ها می‌دهیم و لایه‌های ماقبل لایه ۱۵۸ فریز شده و وزن‌ها و بایاس‌های آن‌ها بدون تغییر باقی می‌ماند. نمودار تلفات به صورت شکل (۱۱) خواهد بود.

در این شکل همانطور که مشخص است شبکه دچار پدیده فرایادگیری شده که نمودار تست و آموزش از تکرار ۲۴ به بعد از هم فاصله می‌گیرند. برای حل این مشکل از روش اضافه نمودن لایه *dropout* که در بخش سوم مورد بررسی قرار گرفت می‌توان استفاده نمود. با افزودن لایه *dropout* با نسبت ۰/۵ و با اجرای دوباره برنامه نمودار (۱۲) از تابع تلفات شبکه حاصل می‌گردد. در این نمودار همان‌طور که مشخص است هم نمودار آموزش و هم نمودار تست روند کاهشی مناسبی دارند.

شکل ۱۱ نمودار تلفات آموزش دوباره لایه ۱۵۸ تا آخر شبکه گوگلنت
برای تشخیص دیابت چشمی (شبکه دچار فرایادگیری)

برای تشخیص رتینوپاتی دیابتی مدل شده است. ابتدا بایستی لایه اضافه شده به این شبکه را برای تعداد اندکی تکرار آموزش دهیم تا لایه تماماً متصل جدید با لایه‌های قبلی هماهنگ گردد. در این مرحله بایستی وزن‌های لایه‌های دیگر بدون تغییر باقی بماند.

در مرحله بعد بایستی به تنظیم دوباره لایه‌های آخر شبکه برای حصول به نتایج بهتر پرداخت. برای این کار لایه‌های اول تا لایه مورد نظر بدون تغییر باقی می‌ماند و یا به اصطلاح فریز می‌شوند و لایه‌های نهایی دوباره آموزش می‌بینند. بنابراین ابتدا دو بلوک آخر یا لایه ۱۷۲ تا آخر، برای دوباره آموزش دادن در نظر گرفته می‌شود و لایه‌های قبل لایه ۱۷۲ فریز شده به این معنا که وزن‌ها و بایاس‌های لایه اول تا لایه ۱۷۲ بدون تغییر باقی می‌ماند. هرچند برای بررسی تأثیر آموزش لایه‌های بیشتر می‌توان لایه‌های فریز شده را کمتر نمود اما از طرف دیگر هرچه تعداد لایه‌ها برای آموزش، بیشتر در نظر گرفته شوند زمان آموزش طولانی‌تر می‌گردد برای مثال زمان آموزش با توجه به سخت‌افزار مورد استفاده در این مقاله و بسته به تعداد لایه مورد نظر جهت آموزش، بین ۳ تا ۱۰ ساعت متغیر می‌باشد.

برای آموزش این شبکه از توابع فعالیت متفاوتی استفاده شده است. توابع استفاده شده برای لایه *dense* که یکی از لایه‌های بخش تماماً متصل می‌باشد، شامل *ReLU*، *ELU*، *tanh* و *Sigmoid* است. نتایج استخراج شده برای تابع *ELU* قابل قبول‌تر بود، بنابراین برای کلیه شبیه‌سازی‌ها از این تابع فعالیت استفاده شده است. از طرف دیگر برای انتخاب الگوریتم بهینه‌سازی مناسب نیز از بهینه‌کننده‌های متفاوتی نظیر *SGD*، *adamax*، *adagrad*، *adam* و *nadam* مورد آزمایش قرار گرفتند. بین تمامی این توابع بهینه‌کننده *SGD* و *adam* نتایج قابل قبول‌تری از خود نشان دادند. اما به دلیل اینکه *SGD* سرعت بسیار کمی دارد و به تعداد تکرارهای بسیار زیاد و همچنین زمان اجرای بالا نیاز دارد، *adam* الگوریتم بهینه‌سازی بهتری به نظر رسید. این تابع سرعت بسیار بالایی دارد و در تکرارهای کم، زودتر به نتیجه می‌رسد.

معیار ارزیابی و بررسی نتایج به‌دست آمده نمودار تلفات می‌باشد. طبیعتاً الگوریتمی مناسب است که بتواند تلفات کمتری داشته باشد. شکل (۱۰) تلفات برنامه را به ازای بازتنظیم دو بلوک آخر به همراه لایه تماماً متصل نشان می‌دهد.

نوسانات موجود در نمودار تلفات به دلیل کم بودن اندازه بسته‌های داده در نظر گرفته شده در برنامه است که این اندازه به دلیل محدودیت سخت‌افزاری ۱۶ در نظر گرفته شده است. برای به‌دست آوردن نموداری با نرخ کاهش هموارتر بایستی این عدد بسیار بزرگ‌تر در نظر گرفته شود همچنین افزایش تعداد تکرارها، به بیش از صد هزار تکرار در هموار نمودن شکل کاملاً اثرگذار خواهد بود. که با توجه به توضیحات ارائه شده در مورد سخت‌افزار مورد استفاده جهت اجرای برنامه تعداد تکرار بیشتر عملاً

جدول ۳ عملکرد ساختار پیشنهادی بر روی داده‌های کلینیک خصوصی چشم پزشکی نوید دیدگان

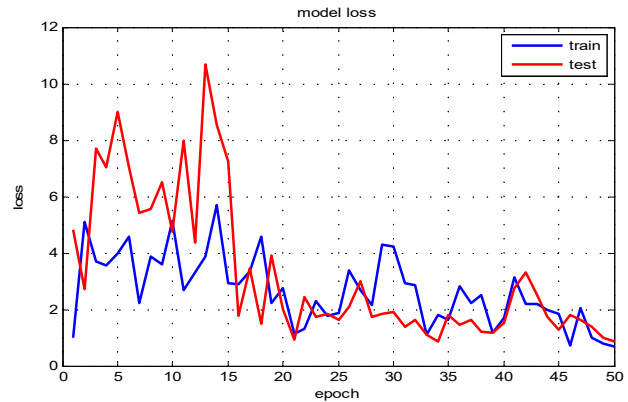
معیار	دقت	صحت	پیش‌بینی	امتیاز F1	روش
	۰/۵۸۴۱	۰/۵۸۳۳	۰/۵۶	۰/۵۷۱۴	لایه ۱۳۶ تا آخر
	۰/۷۰۳۰	۰/۸۵۷۱	۰/۴۸	۰/۶۱۵۴	لایه ۱۵۸ تا آخر
	۰/۶۷۳۳	۰/۹۴۷۳	۰/۳۶	۰/۵۲۱۷	لایه ۱۷۲ تا آخر
	۰/۳۲۴۱	۰/۴۳۲۳	۰/۴۷۸۳	۰/۵۰۴۳	گوگل‌نت پایه
	۰/۳۱۲۴	۰/۴۲۳۵	۰/۴۵۶۷	۰/۴۷۷۹	گوگل‌نت بدون پیش‌پردازش تصاویر

آموزش دادن سه بلوک آخر مدل *Inception-v3* حاصل شده است. همچنین در این جدول نتایج روش پیشنهادی، با یک شبکه گوگل‌نت که فرآیند آموزش روی تمام لایه‌های آن اجرا شده (گوگل‌نت پایه) مقایسه شده است مدت زمان این آموزش بسیار زیاد بوده و نتایج حاصل مطلوب نیستند. بر اساس دو معیار دقت و صحت روش پیشنهادی با بازتنظیم لایه ۱۷۲ تا آخر، نتایجی با بیش از ۱۰۰ درصد بهبود را نسبت به نتایج گوگل‌نت پایه نشان می‌دهد. البته گوگل‌نت پایه که نتایج ضعیفی در دو معیار دقت و صحت دارد در معیار پیش‌بینی وضعیت بهتری را دارد. در معیار امتیاز F1 نتایج روش پیشنهادی و روش گوگل‌نت پایه مشابه همدیگر هستند. همچنین فرآیند آموزش روی شبکه گوگل‌نت پایه بدون فرآیند پیش‌پردازش تصاویر و بدون فرآیند افزایش داده که در بخش ۴ توضیح داده شد نیز حکایت از پائین بودن تمامی معیارهای ارزیابی دارد.

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله، تصاویر شبکه بانک اطلاعاتی کگل به شبکه عصبی کانولوشنال از پیش آموزش دیده گوگل‌نت *Inception-v3* به عنوان عمیق‌ترین شبکه کانولوشنال، جهت بازتنظیم این شبکه برای تشخیص رتینوپاتی دیابتی پرداخته شد. تنظیم دوباره شبکه‌های از پیش آموزش دیده به صورت دوباره آموزش دادن تعدادی از لایه‌های آخر شبکه اصلی، معضل کمبود داده‌های آموزش در حوزه پزشکی را مرتفع می‌سازد. در این مقاله شبکه‌ی معروف *Inception-v3* به عنوان شبکه از پیش آموزش دیده معرفی گردید و لایه‌های ۱۳۶، ۱۵۸ و ۱۷۲ به آخر این شبکه دوباره آموزش داده شد و تنظیم گردید. آموزش لایه ۱۵۸ به آخر از بین روش‌های دیگر نتایج بهتری از خود نشان داده است.

در بخش پایانی این مقاله، به اعمال تصاویر شبکه اتخاذ شده از کلینیک نوید دیدگان به شبکه پیشنهادی پرداخته شد. در روش آموزش دوباره لایه ۱۵۸ تا آخر، نتایج غربالگری تصاویر کلینیکی با دقت بیش از ۷۰ درصد نسبت به سایر روش‌ها حاصل گردید.

شکل ۱۲ نمودار تلفات آموزش دوباره لایه ۱۵۸ تا آخر شبکه گوگل‌نت *Inception-v3* با افزودن لایه *dropout* برای تشخیص دیابت چشمی

با توجه به شبیه‌سازی‌های متعدد صورت پذیرفته می‌توان به این نتیجه‌گیری مهم رسید که برای تشخیص رتینوپاتی دیابتی از روی تصاویر شبکه با استفاده از دوباره آموزش دادن لایه‌های آخر شبکه گوگل‌نت، لایه‌های مناسب برای تنظیم دوباره لایه‌ی ۱۵۸ به آخر یا سه بلوک آخر شبکه *Inception-v3* می‌باشد. تنظیم لایه‌های بیش‌تر و کم‌تر نتایج قابل قبولی نخواهد داشت.

۴-۳- ارزیابی شبکه بازتنظیم شده با استفاده از تصاویر کلینیک چشم پزشکی نوید دیدگان

به منظور بررسی بیشتر نتایج به دست آمده و همچنین تلاش برای کاربردی نمودن نتایج این مقاله، از داده‌های واقعی کلینیکی برای ارزیابی شبکه استفاده گردیده است. به این منظور ۱۰۱ داده از کلینیک نوید دیدگان دریافت شده است. این ۱۰۱ تصویر، تصاویر شبکه چشم مراجعه‌کنندگان به این کلینیک بوده که توسط پزشک متخصص کلینیک عکس‌برداری و به دو گروه شبکه‌های سالم و شبکه‌های با علائم بیماری رتینوپاتی دیابتی طبقه‌بندی شده‌اند. به منظور بررسی عملکرد شبکه ارائه شده بر روی داده‌های کلینیک، از معیارهای بررسی عملکردی جدول (۱) استفاده می‌گردد. بنابراین با اعمال این تصاویر به شبکه بازتنظیم شده، معیارهای ارزیابی عملکرد به صورت جدول (۳) به دست می‌آید. همان‌طور که از جدول (۳) مشخص است، دوباره آموزش دادن لایه ۱۵۸ تا آخر و به عبارت دیگر سه بلوک آخر شبکه بهترین نتایج را برای داده‌های کلینیکی ارائه می‌کند. اگرچه معیار صحت در آموزش لایه ۱۷۲ به آخر بالا می‌باشد، اما این عدد بسیار بالا است و به عبارت دیگر می‌توان گفت حساسیت شبکه مورد نظر برای شناسایی بیماران بالا است بنابراین بسیاری از تصاویر سالم را نیز بیمار تشخیص دهد. به همین دلیل این شبکه، شبکه مناسبی برای فرآیند غربالگری نیست. از میان سه شبکه توضیح داده شده مناسب‌ترین نتایج برای داده‌های کلینیکی، شبکه دوم است که با دوباره

مراجع

- [19] K. Saranya, B. Ramasubramanian, and S. K. Mohideen, "A novel approach for the detection of new vessels in the retinal images for screening diabetic Retinopathy," *Int. Conf. Communication and Signal Processing*, April 2012.
- [20] W. Zhang, R. Li, H. Deng, L. Wang, "Deep convolutional neural networks for multi-modality iso-intense infant brain image segmentation," *NeuroImage*, vol. 108, pp. 214-224, 2015.
- [21] J. Y. Tajbakhsh, Suryakanth and R. Gurudu, "Convolutional neural networks for medical image analysis: fine tuning or full training?," *IEEE Trans. Medical Imag.*, vol. 35, pp. 1299-1312, May 2016.
- [22] D. Nie, L. Wang, E. Adeli, C. Lao, W. Lin and D. Shen, "3-D fully convolutional networks for multimodal iso-intense infant brain image segmentation," *IEEE Trans. Cybern.*, vol. PP, no. 99, pp. 1-14, 2018.
- [23] L. L. Olger R. Roth, A. Farag, H. Shin, J. Liu, E. Turkbey and R. M. Summers, "Deeporgan: multi-level deep convolutional networks for automated pancreas segmentation," *Medical Image Computing and Computer-Assisted. Lecture Notes in Computer Science*, 2015.
- [24] Y. Wanga, G. Caoa, B. Weib and G. Yang, "Hierarchical retinal blood vessel segmentation based on feature and ensemble learning," *J. Neurocomput.*, vol. 149, pp. 708-717, Feb. 2015.
- [25] F. C. Harry Pratta, Deborah M. Broadbent, P. Simon P. Hardingac and Y. Zhengac, "Convolutional neural networks for diabetic retinopathy," *International Conference On Medical Imaging Understanding and Analysis*, July 2016.
- [26] H. H. Vo and A. Verma, "New deep neural nets for fine-grained diabetic retinopathy recognition on hybrid color space," *IEEE Int. Symposium on Multimedia*, Dec. 2016.
- [27] Y. M. S. Reddy, R. E. Ravindran and K. H. Kishore, "Diabetic retinopathy through retinal image analysis: A review," *Int. J. of Engineering Technology*, vol. 7, no. 1-5, p. 19, 2017.
- [28] B. a. Antal and A. a. Hajdu, "An ensemble-based system for automatic screening of diabetic retinopathy," *Knowledge-Based Systems, Elsevier*, vol. 60, pp. 20-27, April 2014.
- [29] L. Ryan, T. Y. Wong, and C. Sabanayagam, "Epidemiology of diabetic retinopathy, diabetic macular edema and related vision loss," *Eye and Vision* 2 (2015): 17. PMC. Web. 5 Sept. 2017.
- [30] D. H. Hubel and T. N. Wiesel, "Receptive fields and functional architecture of monkey striate cortex," *J. Physiol.*, vol. 195, pp. 215-24, Jun. 1968.
- [31] K. Fukushima, "Neocognitron: A self-organizing neural network model for a mechanism of pattern recognition unaffected by shift in position," *Biological Cybernetics*, vol. 36, no. 4, pp. 193-202, 1980.
- [32] A. Krizhevsky, I. Sutskever, and G. E. Hinton, "ImageNet classification with deep convolutional neural networks," *Conf. Neural Inf. Processing Syst. (NIPS)*, 2012.
- [33] Y. LeCun, L. Bottou, Y. Bengio, and P. Haffner, "Gradient based learning applied to document recognition," *Proc. IEEE*, vol. 86, pp. 2278-2324, 1998.
- [34] [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/1207.0580>. Accessed: Nov. 10, 2016.
- [35] C. Szegedy et al., "Going deeper with convolutions," *IEEE Conf. on computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 2015.
- [36] C. Szegedy et al., "Rethinking the Inception Architecture for Computer Vision," *IEEE Conf. on Computer Vision*, Dec. 2015.
- [37] T. Fawcett, "An introduction to ROC analysis," *Pattern Recognition Letters*, vol. 27, no. 6, pp. 861-874, Jun. 2006.
- [38] [Online]. Available: https://kaggle2.blob.core.windows.net/forummessage_attachments/88655_2795/competitionreport.pdf. Accessed: Jul. 5, 2017.
- [1] X. Zhang and e. al., "Exudate detection in color retinal images for mass screening of diabetic retinopathy," *Medical Image Analysis*, vol. 18, pp. 1026-1043, October 2014.
- [2] K. S. Argade, K. A. Deshmukh, M. M. Narkhede, N. N. Sonawane, and S. Jore, "Automatic detection of diabetic retinopathy using image processing and data mining techniques," presented at the 2015 Int. Conference on Green Computing and Internet of Things, 2015.
- [3] H. M. Zheng Y, Congdon N, "The worldwide epidemic of dneaibetic retinopathy," *Indian J Ophthalmol*, vol. 60, pp. 428-431, 2012.
- [4] B. Antal and A. Hajdu, "An ensemble-based system for Microaneurysm detection and diabetic retinopathy grading," *IEEE Trans. Biomeical Engineering*, vol. 59, pp. 1720-172, June 2012.
- [5] P. P. Conde, J. d. l. Calleja, A. Benitez, and M. A. Medina, "Image-based classification of diabetic retinopathy using machine learning," *Int. Conf. Intell. Syst. Design and Applications*, Nov., 2012.
- [6] M. U. Akram, S. Khalid, A. Tariq, and F. Azam, "Detection and classification of retinal lesions for grading of diabetic retinopathy," *Computers in Biology and Med.*, vol. 45, pp. 161-171, Feb. 2014.
- [7] C. Sundhar and D. Archana, "Automatic screening of fundus images for detection of Diabetic Retinopathy," *Int. J. Communication and Computer Technologies*, vol. 2, April 2014.
- [8] A. F. M. Hani and H. A. Nugroho, "Gaussian Bayes classifier for medical diagnosis and grading: Application to diabetic retinopathy," *IEEE Conf. Biomedical Engineering and Sciences*, Nov. 2010.
- [9] B. v. G. M. Niemeijer, Michael J. Cree, "Retinopathy online challenge: Automatic detection of Microaneurysms in digital color Fundus photographs," *IEEE Trans. Medical Imaging*, vol. 29, pp. 185-195, Jan. 2010.
- [10] S. S. Rahim, C. Jayne, V. Palade, and J. Shuttleworth, "Automatic detection of microaneurysms in colour fundus images for diabetic retinopathy screening," *Neural Computing and Applications*, 2015.
- [11] L. G. L. Giancardo, F. Meriaudeaub, T. P. Karnowski, Y. L. G. Kenneth W. Tobin, J. C. EdwardChaumd, "Exudate-based diabetic macular edema detection in fundus images using publicly available datasets," *Medical Image Analysis*, vol. 16, pp. 216-226, Jan. 2012.
- [12] C. Jayakumari and T. Santhanam, "Detection of hard exudates for diabetic retinopathy using contextual clustering and fuzzy art neural network," *J. Information Technology*, vol. 6, pp. 842-846, 2012.
- [13] A. Osareh, B. Shadgar, and R. Markham, "A computational-intelligence-based approach for detection of exudates in diabetic retinopathy images," *IEEE Trans. Information Technology in Biomedicine*, vol. 13, pp. 535-545, July 2009.
- [14] S. Franklin and S. Rajan, "Diagnosis of diabetic retinopathy by employing image processing technique to detect exudates in retinal images," *IET Image Process.*, vol. 8, no. 10, pp. 601-609, 2014.
- [15] G. B. Kande, T. S. Savithri, and P. V. Subbaiah, "Automatic detection of Microaneurysms and hemorrhages in digital Fundus images," *J. Digital Imaging*, vol. 23, pp. 430-437, November 2009.
- [16] M. U. Akram, S. Khalid, A. Tariq, and M. Y. Javed, "Detection of neovascularization in retinal images using multivariate m-mediods based classifier," *Computerized Medical Imaging and Graphics*, vol. 37, pp. 346-357, July 2013.
- [17] A. P. Bhatkar and G. U. Kharat, "Detection of diabetic Retinopathy in retinal images using MLP Classifier," *IEEE Int. Symposium on Nanoelectronic and Information Syst.*, Dec. 2015.
- [18] R. Priya and P. Aruna, "Diagnosis of diabetic retinopathy using machine learning techniques," *J. Soft Computing*, vol. 3, pp. 563-575, July 2013.

زیر نویس ها

-
26- Feature map 27- Local receptive field 28- Convolutional kernel 29- Activation function 30- Sigmoid 31- Rectified linear unit 32- Exponential linear unit 33- Pooling 34- Overfittinh 35- Max-pooling 36- Average-pooling 39- Adaptive Gradient Algorithm 40- Root Mean Square Propagation 41- Adaptive Moment Estimation 40- AlexNet 41- CifarNet 42- Accuracy 43- Predictive value 44- Precision 45- Sensitivity 48- True Positive (TP) 49- False Positive (FP) 50- True Negative (TN) 51- False Negative (FN)	1- Diabetic Retinopathy 2- Fundus images 3- Exudate 4- Microaneurysm 5- Hemorrhages 6- Neovascularization 7- Traditional Neural Network 8- Support vector machine 9- Naïve Bayes 10- K-nearest neighbors 11- Messidor database 12- Convolutional neural network 13- Deep learning 14- Kaggle Database 15- Paython 16- Diabetic ketoacidosis 17- Hypoglycemia 18- Diabetic nephropathy 19- Diabetic neuropathy 20- Proliferative 21- Macular edema 22- Optical coherence tomography 23- Fukushima 24- Pooling layer 25- Fully connected layer